

Z H I S T O R I I N A U K S P O Ł E C Z N Y C H

ANETA KRZEWIŃSKA
AGNIESZKA KRETEK-KAMIŃSKA
Uniwersytet Łódzki

**W TRZYDZIESTĄ ROCZNICĘ ŚMIERCI
PROFESORA JANA LUTYŃSKIEGO**

W 2018 roku mija trzydziesta rocznica śmierci Profesora Jana Lutyńskiego (19 X 1921 – 16 IV 1988), socjologa, wieloletniego pracownika i dyrektora Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego, twórcy łódzkiej szkoły metodologicznej i współzałożyciela Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. W opiniach współpracowników odznaczał się: uczciwością, ciekawością świata i ludzi, pasją poznawczą, był człowiekiem życzliwym, skromnym, taktownym, obdarzonym dużą kulturą osobistą, nauczycielem wymagającym i krytycznym, ale inspirującym swoich uczniów. Przede wszystkim zaś Jan Lutyński był uczonym o szerokich horyzontach i ponadprzeciętnej pasji poznawczej, co znajdowało odzwierciedlenie w jego publikacjach. Podejmował z nich głównie problematykę metodologiczną — zawierały zarówno analizy badań empirycznych prowadzonych przez zespół pod Jego kierunkiem, jak i pogłębiony namysł teoretyczny. Profesor był przy tym socjologiem „zaangażowanym”, zainteresowanym bieżącymi zjawiskami społeczno-politycznymi i potrafiącym poddać je wnikliwej refleksji naukowej. Teksty o takim charakterze wynikały z troski o stan polskiego społeczeństwa — dlatego zawierały nie tylko opis i wyjaśnienie obserwowanych procesów, ale miały także służyć kształtowaniu samowiedzy społeczeństwa i tym samym podejmowaniu działań na rzecz niwelowania zjawisk niepożądanych. Prawdopodobnie ta intencja socjologa — świadomego uczestnika życia społecznego, który poczuwał się do większych niż inni obowiązków — spowodowała, że również wśród tekstów o z góry założonej „krótkiej ważności i użyteczności” wiele przetrwało próbę czasu.

Profesor był autorem blisko 190 tekstów¹, które — jak pokazały prowadzone przez nas poszukiwania badawcze — wciąż są przywoływane w pracach naukowych. W ogólnodostępnych bazach zawierających zestawienia odwołań do publikacji naukowych najczęściej przywoływane są dwa opracowania Jana Lutyńskiego:

— teksty metodologiczne opublikowane w książce *Metody badań społecznych* (1994), a w szczególności rozdział „Koncepcja badawcza. Pojęcia, główne składniki i problemy” (1994, s. 77–109);

— artykuł *Działania pozorne* (1977).

Podczas gdy te pierwsze wykorzystywane są głównie w sposób instrumentalny — jako odwołania w rozdziałach metodologicznych w różnych pracach (w tym tych pisanych „na stopień”, od licencjackich po doktorskie), tekst dotyczący działań pozornych dla wielu autorów stanowi inspirację do refleksji na temat współczesności. Przedstawiona w nim koncepcja powstała w latach siedemdziesiątych XX wieku w wyniku pogłębionych analiz dotyczących niedoskonałości funkcjonującego w Polsce systemu politycznego oraz ich negatywnych konsekwencji społecznych. Stawały się one przedmiotem żywych dyskusji podczas spotkań ze współpracownikami. Chociaż koncentrowały się głównie na specyfice realnego socjalizmu, Profesor potrafił dostrzec także takie aspekty analizowanych zjawisk, które wykraczały poza określone systemy polityczne. Przykładem podejścia naukowego Jana Lutyńskiego (łączącego metodologię, badania empiryczne, namysł nad aktualnymi problemami społecznymi i umiejętność teoretyzowania) i jednocześnie Jego „dalekowzroczności” jest takie opisanie i scharakteryzowanie cech współczesnych mu systemów biurokratycznych, że zastosowane kategorie nabierają charakteru uniwersalnego i mogą być użyte do analizy tego typu systemów niezależnie od czasu i miejsca, w których funkcjonują. Co za tym idzie, zaproponowana przez Jana Lutyńskiego kategoria „działań pozornych” rzeczywiście jest wykorzystywana jako punkt wyjścia do badania różnych rodzajów aktywności jednostek, instytucji, organizacji bądź też jako zestaw kategorii analitycznych umożliwiających interpretację zjawisk zachodzących w tych sferach. Warto dodać, że weszła ona na stałe nie tylko do języka socjologii, ale również innych dyscyplin naukowych oraz publicystyki.

W bazach cytowań z ostatniego dziesięciolecia można odnaleźć wiele nawiązań do tekstów Profesora Jana Lutyńskiego umieszczanych w pracach odnoszących się do różnych zakresów tematycznych, dotyczących między innymi:

— działań w sferze polityki (Gadowska 2009; Gadowska, Rymśa 2017; Kubiak, Krzewińska 2009),

— pomocy społecznej (Trawkowska 2007, 2009; Golczyńska-Grondas, Krettek-Kamińska 2009; Warczok, Niesporek, Trembaczowski 2013),

¹ Lista publikacji Jana Lutyńskiego, sporządzona przez Grażynę Kononowicz, została zamieszczona w opublikowanym w 2008 roku przez Łódzkie Towarzystwo Naukowe opracowaniu poświęconym Profesorowi w serii wydawniczej Sylwetki Łódzkich Uczonych (Kubiak 2008).

— kwestii związanych ze społeczeństwem obywatelskim i funkcjonowaniem samorządów lokalnych (Stempień 2009; Kolasińska 2011, 2012; Durka 2014; Frątczak-Müller 2017; Kordasiewicz, Sadura 2016),

— edukacji i szkolnictwa wyższego (Biały 2009; Czyżewski 2009; Zarycki 2013, 2014; Bielecka-Prus 2009, 2011; Piotrowski, Kucińska, Piotrowska 2015; Gwardys-Szczęсна 2014; Przybylski, Żuk 2009; Sadura 2016; Szyling 2016)².

Wszystkich tych autorów łączy wykorzystanie w swoich analizach koncepcji działań pozornych, których „[...] obecność — jak to zauważył Marek Czyżewski (2009, s. 9–10) — [...] wydaje się wręcz oczywista w tych obszarach życia społecznego, których organizacja wspiera się na rozbieżności między fasadą oficjalnie deklarowanych, społecznie ważnych celów i codziennym doświadczeniem osób uwikłanych w realne praktyki instytucjonalne”. Warto przy tym pamiętać, że koncepcja Profesora Jana Lutyńskiego musiała niejako odczekać, nabrać „mocy i wyrazistości” i dopiero w ostatnim czasie przeżywa swój renesans, jest coraz częściej przywoływana i stosowana w analizach. Jeszcze dwadzieścia lat temu w artykule Andrzeja Piotrowskiego (1989, s. 39) znajdziemy następującą obserwację: „Popularna i ceniona w środowisku socjologicznym w czasach publikacji jej pierwszej wersji [...], zaznaczona potem osobnym hasłem w pierwszej polskiej encyklopedii socjologicznej [...], nie miała ona przecież w polskim dyskursie socjologicznym istotnej kontynuacji ani w późniejszych, podejmowanych po roku 1989, próbach analizy mechanizmów rządzących rzeczywistością PRL, ani w badaniach procesów transformacyjnych”. Teraz jednak musimy stwierdzić, że obecnie koncepcja działań pozornych na stałe weszła do języka nie tylko socjologii, ale również innych dyscyplin naukowych oraz publicystyki.

Wydaje się, że kierunek zmian i natura współczesnej rzeczywistości społecznej dostarcza nam co chwilę przykładów działań, które mogą być analizowane w kategoriach ich pozorności. Spójrzmy choćby na wzrost znaczenia i zakresu sprawozdawczości, konieczność planowania, przygotowywania i dokumentowania przeróżnych rodzajów działań, nie tylko po ich zakończeniu, ale również na kolejnych etapach realizacji, określanie sposobu funkcjonowania instytucji i organizacji przy użyciu wskaźników oraz w kategoriach produktów i rezultatów, rozrost procedur kontroli, możliwość elektronicznej dokumentacji wszelkich poczynań itd. — wszystko to sprzyja sięganiu po omawianą koncepcję w analizach bardzo różnych sfer życia społecznego.

---

² Co prawda, niektóre z przywoływanych tekstów pochodzą z „Przeglądu Socjologicznego” z 2009 roku (t. 58, nr 1), dotyczącego aktualności różnych elementów koncepcji Jana Lutyńskiego, należy jednak podkreślić, że ich autorami (podobnie jak innych wymienionych tu publikacji) są osoby związane nie tylko z łódzkim środowiskiem socjologicznym, ale reprezentujące również inne ośrodki akademickie, takie jak: Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Śląski, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Zielonogórski.

Tekst *Działania pozorne* po raz pierwszy został opublikowany ponad czterdzieści lat temu i to właśnie w „Kulturze i Społeczeństwie” (1977)³, a potem ukazał się jeszcze w książce *Nauka i polskie problemy. Komentarz socjologa* (1990), a także w mniej dostępnych materiałach duszpasterskich *Wieczory Dyskusyjne* (1983), ale ze względu na aktualność i nośność przedstawionej w nim koncepcji wśród obszernego dorobku Jana Lutyńskiego szczególnie zasługuje on na przypomnienie na łamach KiS. Warto bowiem czytać Lutyńskiego, także po to, aby naśladować Profesora w pojmowaniu powinności socjologa, podejmować namysł nad tym, co my — badacze życia społecznego — możemy zrobić, by w naszych wspólnotach mniej było działań pozornych, a więcej autentycznych, nawet jeśli niepozornych.

BIBLIOGRAFIA

- Biały Kamila, 2009, *Komunikowanie pozorne a komunikowanie autentyczne w obszarze szkolnictwa wyższego*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 58, nr 1, s. 175–189.
- Bielecka-Prus Joanna, 2009, *Społeczne role socjologów w PRL*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 58, nr 1, s. 71–103.
- Bielecka-Prus Joanna, 2011, *The Social Roles of Polish Sociologists after 1945*, „Comparative Sociology”, t. 10, nr 5, s. 735–765.
- Czyżewski Marek, 2009a, *Działania „neopozorne”. Uwagi na temat przeobrażeń komunikowania publicznego i życia naukowego*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 58, nr 1, s. 9–31.
- Durka Włodzimierz, 2014, *Struktury — kapitał społeczny — interesariusze. Badania nad zbiorowościami terytorialnymi na Pomorzu Zachodnim*, „Przegląd Zachodniopomorski”, nr 4.
- Frątczak-Müller Joanna, 2017, *Łączą nas wspólne cele. Analiza zasad uspołecznienia procesów programowania strategicznego gmin i powiatów*, „Rocznik Lubuski”, t. 43, nr 2, s. 49–63.
- Gadowska Kaja, 2009, *Działania pozorne. Problem upolitycznienia procesu obsady wyższych stanowisk w służbie cywilnej w Polsce*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 58, nr 1, s. 51–90.
- Gadowska Kaja, Rymśza Marek, 2017, *Od socjologii transformacji do socjologii sfery publicznej. Nowe możliwości syntezy wiedzy o zmianie systemowej*, „Studia Socjologiczne”, nr 4.
- Golczyńska-Grondas Agnieszka, Kretek-Kamińska Agnieszka, 2009, *Kontrakt socjalny — założenia a realizacja. Przykład łódzki*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 58, nr 1, s. 149–173.
- Gwardys-Szczęśna Sylwia, 2014, *Pozór w edukacji ekologicznej*, „Edukacja Humanistyczna”, nr 1.
- Kolasińska Elżbieta, 2011, *Społeczna odpowiedzialność organizacji w praktyce*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 156.
- Kolasińska Elżbieta, 2012, *Deprecjacja kompetencji kobiet w polskich organizacjach*, „Kobieta i Biznes. Akademicko-Gospodarcze Forum” 20/1–4, s. 22–28.
- Kordasiewicz Anna, Sadura Przemysław, 2017, *Clash of Public Administration Paradigms in Delegation of Education and Elderly Care Services in a Post-socialist State (Poland)*, „Public Management Review”, t. 19, nr 6, s. 785–801.
- Kubiak Anna (oprac.), 2008, *Profesor Jan Lutyński*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Kubiak Anna, Krzewińska Aneta, 2009, *Działania pozorne w procesie stanowienia prawa na przykładzie ustawy o lobbingu*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 58, nr 1, s. 33–49.
- Lutyński Jan, 1977, *Działania pozorne*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2, s. 69–78.

³ Mniej więcej w tym samym czasie tekst został przetłumaczony na język angielski i opublikowany w „Polish Sociological Bulletin” (1978, nr 1).

- Lutyński Jan, 1978, *Apparent Activeties*, „Polish Sociological Bulletin”, nr 1.
  - Lutyński Jan, 1983, *Działania pozorne*, w: *Wieczory Dyskusyjne. Materiały duszpasterskie*, Duszpasterstwo Środowisk Twórczych, Łódź.
  - Lutyński Jan, 1990, *Nauka i polskie problemy. Komentarz socjologa*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Lutyński Jan, 1994, *Metody badań społecznych. Wybrane zagadnienia*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Niesporek Andrzej, Trembaczowski Łukasz, Warczok Tomasz, 2013, *Granice symboliczne. Studium praktyk kulturowych na przykładzie działań zawodowych pracowników socjalnych*, Nomos, Kraków.
- Piotrowski Andrzej, 1998, *O Jana Lutyńskiego koncepcji działań pozornych*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 4: „W dziesiątą rocznicę śmierci Jana Lutyńskiego”.
- Piotrowski Marek, Kucińska Elżbieta, Piotrowska Klaudia, 2015, *Niedostrzegany kryzys prowadzący do buntu*, „Pareja”, nr 1.
- Przybylski Bartłomiej Kacper, Żuk Natalia, 2009, *Problematyczność koncepcji działań pozornych Jana Lutyńskiego — na przykładzie badania organizacji studenckich Uniwersytetu Łódzkiego*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 58, nr 1, s. 191–207.
- Sadura Przemysław, 2016, *Od centralnego planowania do współzarządzania? Polski system edukacji w epoce zmiany paradygmatu administrowania*, „Zarządzanie Publiczne”, nr 1.
- Stempień Jakub Ryszard, 2009, *Dialog obywatelski w Polsce jako przykład działań pozornych*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 58, nr 1, s. 107–128.
- Szyling Grażyna, 2016, *Koncepcja walidacji efektów uczenia się: obszary pedagogicznych redukcji i ich (nie)zamierzonych skutków*, „Rocznik Andragogiczny”, t. 23, s. 169–198.
- Trawkowska Dobroniega, 2007, *Działania pozorne w pomocy społecznej — przypadek (i przypadłość) pracy socjalnej*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje”, nr 10.
- Trawkowska Dobroniega, 2009, *Działania pozorne w pomocy społecznej — przejawy — mechanizmy — skutki*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 58, nr 1, s. 129–147.
- Niesporek Andrzej, Trembaczowski Łukasz, Warczok Tomasz, 2013, *Granice symboliczne. Studium praktyk kulturowych na przykładzie działań zawodowych pracowników socjalnych*, Nomos, Kraków.
- Zarycki Tomasz, 2013, *Polskie nauki społeczne w świetle hipotezy peryferyjnej dualności*, „Zagadnienia Naukoznawstwa”, t. 49, nr 1.
- Zarycki Tomasz, 2014, *Social Dialogue under the Supremacy of the Intelligentsia*, „Warsaw Forum of Economic Sociology”, t. 5, nr 2.

ON THE THIRTIETH ANNIVERSARY OF THE DEATH OF PROFESSOR JAN LUTYŃSKI

Aneta Krzewińska, Agnieszka Kretek-Kamińska
(University of Łódź)

Summary

This text was written in remembrance of Professor Jan Lutyński—an outstanding Polish sociologist, founder of the Łódź methodological school, and co-founder of the Polish Sociological Association—on the thirtieth anniversary of his death. The author presents the results of bibliographical research, which confirm the topicality of Professor Lutyński's ideas.

Key words / słowa kluczowe

Jan Lutyński, Polish sociology / socjologia polska, methodology of the social sciences
/ metodologia nauk społecznych